

BİR EDEBİYAT UYARLAMASI OLARAK ALICE HARİKALAR DİYARINDA (2010) FİLMİ*

Yrd. Doç. Dr. Okan Ormanlı**

ÖZET

Sinema ve edebiyat sıkça işbirliği yapan iki sanat dalıdır. Sinema sanatı ortaya çıktığı ilk dönemlerden beri konu arayışları içine girmiş bu bağlamda çeşitli edebiyat eserlerinden faydalanmış ve uyarlamalar gerçekleştirilmiştir. Uyarlamalar metne sadık olabildiği gibi metinden serbest olarak da çeşitli sinema eserleri de meydana getirilmiştir. Bu çalışmada 19.yy'ın sonlarına doğru yayınlanan ve günümüzde etkisini ve önemini sürdüren Lewis Carroll'un "Alice Harikalar Diyarında" ve "Aynadan İçeri" adlı romanlar ve söz konusu romanlardan uyarlanan 2010 yılı yapımı "Alice Harikalar Diyarında" (2010) adlı film "içerik analizi" yöntemiyle ele alınacaktır. Her iki roman da bir yandan fantastik edebiyatın önemli eserlerinden sayılırken diğer yandan da çocuk romanı olup olmadıkları konusunda çeşitli tartışmalar devam etmektedir. Çalışmamızın ana amacı, artık birer popüler kültür ürününe dönüştüğünü düşündüğümüz söz konusu romanlardaki; kişileşme, erginleşme, otorite, akıl-mantık-hayalgücü işbirliği / karşıtlığı gibi temel olguların günümüzde ne kadar geçerli olduğunu ortaya çıkarmak, bunu yaparken de serbest bir edebiyat uyarlaması olan "Alice Harikalar Dünyasında" adlı filmi bu bağlamda çözümlemektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Sinema, Fantastik, Popüler Kültür

ABSTRACT

Cinema and literature are two close disciplines which are frequently cooperate. Art of cinema has been looking for topics from its early years and in this context used literature works. Adaptations are sometimes devoted and sometimes independent according to the text. In this study two novels written by Lewis Carroll in the end of 19th century, Alice in Wonderland and Through the Looking- Glass and a cinema adaptation from them Alice in Wonderland (2010) were examined with the method of content analysis. Both novels were considered outstanding works of art of the fantastic literature. And discussions about if they are child novels are not still keeping. The aim of this study is to reveal the facts of identification, maturing, authority, collaboration of mind, logic and imagination in these novels which were transformed to products of popular culture. And understand how they remained valid with analysing the movie Alice in Wonderland in this context.

Keywords: Literature, Cinema, Fantastic, Popular Culture

* Alice in Wonderland (2010) as An Adaptation From Literature

** İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi İletişim Tasarımı Bölümü
o.ormanli@iku.edu.tr

Giriş

Sinema ve edebiyat günümüzün önemli sanat dalları arasında yer almaktadır. Her ikisi de geniş kitlelere ulaşmakta, sanatsal özelliklerinin yanı sıra popülerlikleri, insanları, kitleleleri, etkileme ve değiştirme güçleriyle de ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda geçmişe nazaran sinema ve edebiyat arasında disiplinler arası ve metinler arası bir işbirliği daha da fazlalaşmıştır.

Sinema sanatı ilk yıllarından itibaren edebiyattan sıkça faydalanmış ve bu bağlamda “uyarlama” kavramı ortaya çıkmıştır. Farklı anlatım dillerine sahip iki sanat arasındaki “uyarlamalar” basitçe; “sadık” ya da “serbest” olarak sınıflandırılabilir. Sadık uyarlamalar metne olabildiğince yakın olarak gerçekleştirilirken, serbest uyarlamalarda metin genellikle bir fikrin ortaya çıkartılması ve işlenmesi için bir araç görevini üstlenir. Uyarlama, edebiyat ve film arasındaki karşılıklı etkileşimde bir romanın veya edebi kaynağın filme aktarılması olarak ele alınırken, aynı zamanda uyarlanan kaynağa karşı hem saldırgan hem de muhalif bir tutumu barındırdığı da ifade edilir. Bununla birlikte uyarlama bazen de kendini adamaya varan bir tutumu ifade eder (Erus, 2005:16-17).

Çalışmada ele alınan “Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri” adlı romanlar ve “Alice Harikalar Diyarında” adlı film tür olarak fantastik türüne dahil edilebilmektedir. Güçlü bir sinema endüstrisine sahip olan ülkelerde, fantastik sinema popüler edebiyatın, popüler kültürün temellerine dayanarak kendi türlerini yaratmaktadır. Fantastik olana karşı kitlelerin duyduğu ilgi ve bununla bağlantılı gerçeklerden kaçış ihtiyacı dünyadaki bir çok sinemayı harekete geçmiş ve söz konusu ülkeler kendi maddi ve teknik olanaklarına göre, bilime, korkuya, masallara ya da paranormal olaylara başvurarak çeşitli fantazyalar oluşturmuşlardır (Scognamillo ve Demirhan, 1999: 7).

Lewis Carroll’un eserleri, çocuk ve gençlik edebiyatı türü içinde de değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bu tür edebiyat diğer türlere göre daha yeni bir türdür ve uzun süre karşısında bir hedef kitlesi bulamamıştır. Bunun nedeni dünyada uzun süre çocuğa bir statü tanınmaması ve çocuğun ciddiye alınmamasıdır. Çocuktaki belli belirsiz kimliğin ortaya koyma çabaları çeşitli dönemlerde çeşitli yazarlarca denenmiştir. Bu bağlamda çocuklara ait eserlerde uzaklara duyulan özlem ve özgürlük isteği, içgüdüsel ve derin bilgi sahibi olan hayvanların varlığında canlanmaktadır. Böylece bazı güzellikler dünyanın keşfinden değil, iç dünyaların araştırmalarından doğmaktadır. “Alice Harikalar Diyarında” bu tanıma en çok uyan örnekler arasındadır (“Çocuk ve Gençlik Edebiyatı”, 1994:134).

Amerikan sineması büyük ölçüde kâr etme mekanizması üzerine kuruludur. Bu nedenle neyin nasıl filme çekileceği sorusunun cevabı bu bağlamda verilmektedir. Bu yapıdaki uyarlamalar her şeyden önce ticari sebeplerle sinema endüstrisinin gözde kaynakları arasında yer almaktadır. Uyarlama film kaynak aldığı eserin okuyucusunu salonlara çeker, tanıtım masraflarını azaltır (Erus, 2005:12). “Alice Harikalar Diyarında” adlı film ABD yapımı bir filmdir ve Erus’un tanımlamalarına uygun özelliklere sahiptir.

Zeynep Çetin Erus, “Amerikan ve Türk sinemalarında Uyarlamalar” adlı çalışmasında uyarlamalar konusunu kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu bağlamda Stam’a göre uyarlama, kaynak bir roman alt metnini (hypometni) çeşitli karmaşık işlemlerle (seçme, vurgulama, somutlaştırma, güncelleştirme, eleştiri, benzetme ve popülerleştirme) dönüştürmektir. Bu bağlamda kaynak roman, bir medyada belli bir tarihi süreçte üretilmiş, daha sonra uygun bir şekilde başka bir medya ve ortamda dönüştürülmüştür. Böylece yoğun bir bilgi ağı oluşturan kaynak metin, uyarlayan tarafından alınır, çeşitli biçimlerde vurgulanır, görmezden gelinir ve değiştirilir (2005:17).

Monaco, sinema ve edebiyat bağlamında sinema ve tiyatro ilişkisine değinirken, sinemanın anlatı potansiyelinin güçlü olması nedeniyle diğer sanat dallarının aksine romanla sıkı bir bağ kurduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda bir romanda basılı olarak anlatılabilen şeyler sinemada da aşağı yukarı anlatılabilir ya da görüntülenebilir durumdadır. Monaco bu iddiasını öne sürerken; Jorge Luis Borges’in ya da Lewis Carroll’un çılgın fantezilerinin çok sayıda özel efekt gerektirdiğini de sözlerine eklemektedir. Ticari sinema zaman açısından romansal uzamı yeniden üretemez. Bunun nedeniyse, ortalama bir senaryonun 100-150 sayfa kadar olması, ortalama bir romanın bunun 2-3 katı olmasıdır. Olayların tamamen romandan sinemaya aktarımında ayrıntılar ortadan kaybolmaktadır. Bunun yanı sıra romanlar yazarlar tarafından anlatılırken, filmler yaratıcılarınca anlatılır ve yönetmenin tasarladığından daha fazlası seyirci tarafından görülmekte ve duyulmaktadır. Sinema bu bağlamda bir ayrıntıyı değil de diğer ayrıntıyı seçme ve tercih etme özgürlüğü sağlamaktadır (Monaco, 2001:47-49).

Popüler edebiyat eserleri, kendilerinden uyarlanan sinema filmlerinin de popüler ve başarılı olmasını da sağlayabilmektedir. Bazen edebiyat eserleri popüler kültür bağlamında özgün hallerinden uzaklaşır ya da uzaklaştırılırlar. Bu bağlamda söz konusu eser “kültür endüstrisi”nin bir parçası olur. Kültür endüstrisi, efektlerin, düzeltmelerin ve teknik

detayların sanat yapıtına baskın çıkmasıyla gelişmiş, zamanla bir ideayı ifade eden sanat yapıtı, onunla birlikte tasfiye edilmiştir (Adorno, 2007:54).

Çalışmada ayrıntılı olarak ele alınacak “Alice Harikalar Diyarında” ve onun devamı sayılan “Aynadan İçeri” adlı romanları ilk yayınlanmalarından yaklaşık 130-140 yıl sonra, çeşitli defalarca; sinemaya, televizyona uyarlanmış, çizgi filmleri, video oyunları yapılmış, çeşitli müzisyenleri etkilemiştir. Böylece karmaşık, fantastik bir çocuk edebiyatı ürünü olarak düşünülen eserler günümüzde farklı konumlara gelmişlerdir. Döneminin önde gelen ve sıra dışı yazarlarından Lewis Caroll ile günümüzün farklı, özgün ve kendine has sinema diliyle öne çıkan Tim Burton’un bir araya geldiği 2010 yılı yapımı “Alice Harikalar Diyarında” bir çok anlamda içerdiği zengin malzemelerle, çeşitli okumalara açık bir filmidir.

Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri (Metin)

Çalışmada kapsamında ele alınacak “Alice Harikalar Diyarında” ve “Aynadan İçeri” adlı romanlar 2010 yılında İthaki Yayınları’nca tek kitap olarak yayınlanmıştır. Kitabın çevirmeni Kıymet Erzincan Kına, kitabın sunum kısmında başta kitabın yazarı olmak üzere her iki kitaptan da ayrıntılı olarak bahsetmektedir. Bu bağlamda bu bölümde Kına’nın görüşlerine sıkça yer verilecektir.

“Alice Harikalar Diyarında” adlı roman, yazar- matematikçi Charles Lutwidge Dodgson (1832-1889) ya da bilinen adıyla Lewis Caroll tarafından yazılmıştır. İngiltere’de geçen roman genel olarak “Viktorya Dönemi”ni temsil etmektedir (1837-1901) Bu dönem sanayi devriminin ve sömürgeciliğin altın çağıdır. Toplumsal, ekonomik ve kültürel hayatta çeşitli çalkantılar, çatışmalar ve ikilemler yaşanmaktadır. Romanda, toplumsal hayattaki tutuculuk, ahlaki gösteriş, disipline vurgu yapılmakta ve bu olgulara eleştirel ve mizahi açıdan yaklaşılmaktadır. Yazarın bundan kopmak için fantastik kurgulara yöneldiği ve ailesinden gelen bilgi birikiminin eserlerini etkilediği, onun hakkındaki yazılarda sıkça vurgulanmaktadır. Bu bağlamda Caroll’un el çabukluğu, sihirbazlık, bilmece sorma ve hikâye anlatmada ustaladığının izleri başta “Alice Harikalar Diyarında” olmak üzere çeşitli eserlerinde görülmektedir. Bir başka nokta ise Caroll’un dönemin edebiyat geleneğinin dışına çıktığıdır. Viktorya dönemindeki çalışma ve eserlerde genellikle; gerçekçilik, ahlaki ve dini konularda temel bilgi kazandırmak, bireylerin erdemli ve akıllı olmaları gerektiği vurgulanmaktadır.“Alice Harikalar Diyarında” (Alice in Wonderland, 1865) ve “Aynadan İçeri” (Through the Looking-Glass, 1872) adlı romanlar çocuk romanları gibi gözükse de aslında herkese hitap

etmektedirler. Her iki eser de içerdikleri hayalgücü ve saçmalıklarıyla günümüzün gerçekçi çocuklarına biraz yabancıdırlar. Yetişkinler için ise; dil yapısıyla anlam çağrışımlarıyla, hayalgücüyle her dönem farklı okumalara açık metinlerdir. Romanlarda öne çıkan bir diğer öğe ise “kara mizah”tır. Bu bağlamda, Viktorya döneminin üst kesim toplumsal ve siyasal yapısının kara mizah biçimde incelenmesi söz konusudur. Döneme sürekli göndermeler yapılmakta, tarihsel ve kültürel öğelere, alegorilere yer verilmektedir. Hikâyenin başında Alice, terbiyeli, temkinli, eğitilmiş bir küçük hanımefendidir ve büyüklerin sözcüsü konumundadır. Aynı zamanda, 7 yaşında bir kız olarak, Viktorya dönemi anlayışı bağlamında; hiçbir şey bilmeyen, faydasız, boş hayaller kuran çocuklardan farkı, eleştirel tavır ve kendine güvenmesidir. Romanda Alice, despot kraliçeye meydan okumakta, yetişkin otoritesine karşı gelmektedir. Meraklı bir çocuktur, gerçeğin peşinde iken düşler alemine gitmektedir. Alice’in beyaz tavşanın peşinden giderek deliğe girmesi yeryüzü-yer altı, bilinç-bilinçaltı olgularını hatırlatmaktadır. Aynadan içeri girmesiyle de gerçek ile görünen karşılaştırması söz konusudur. Her iki yolculukta da düşler dünyası vurgulanmaktadır. Bu bağlamda; bütün deliliği, saçmalığı, şaşırtıcılığı, sorumsuzluğu, soğukluğu ve zalimliği ile yetişkinlerin materyalist dünyasının ironik bir yansıması söz konusudur. Lewis Carroll yetişkinlerin dünyasının; berrak, lekelenmemiş bir çocuk için ne kadar saçma görüldüğünü yansıtmaktadır (Kına,2010:5-12).

Romanda ön plana çıkan karakterlerden biri olan, sürekli koşan ve geç kaldığını söyleyen “beyaz tavşan” dönemin uşak-hizmetçi sınıfını temsil etmektedir. Tavşan aynı zamanda, üstlerine karşı yaltaklanan, korkak, onlara yalancı bir saygı gösteren, astlarına karşı sert-acımasız bir karakterdir. Kişiliksiz bir karakter olan tavşan aynı zamanda zamanı ve moderniteyi, sanayi toplumunu ve bu toplumdaki hız olgusunu temsil etmektedir.

Romanda vurgulanan öğeler arasında, okulda öğrenilenlerin gerekliliği-gereksizliği gibi olgular da yer almakta, Alice karakteri de bunları sorgulamaktadır. Eserde çözülmesi gereken bulmacalar bulunmaktadır. Bu bağlamda akıl ve mantığa başvurulmakta, zaman zaman akıl ve mantık yetersiz kalmakta ve absürd-saçma durumlar ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, erginleşme, büyüme ve kişileşme gibi evrensel olgulara yer verilmektedir. Problem çözme, bunun için büyüme ve küçülme gereklilikleri hayat boyunca devam eden ve devam edecek süreçlerdir. Kitapta öne çıkan diğer öğelerden kapılar ise metaforik anlamda başka dönemlere, anlayışlara ve boyutlara geçmeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda eser

günümüz bilgisayar oyunları, bilhassa macera (adventure) oyunlarını hatırlatmaktadır.

Romanda sırtan Chesire kedisine vurgu yapılmakta ve öne çıkarılmaktadır. Söz konusu kedi destekleyici ve yol gösterici bir karakterdir. Sırtan kedinin Alice'e yönelik olarak içinde buldukları dünya için "sadece deliler buraya gelir" saptamasıyla sistem eleştirisine vurgu yapmaktadır. Alice'in yaşadığı dünyada da farklı olanlar düzene karşı olanlar "deli" olarak nitelendirilmektedir. Harikalar Diyarında ise mantık dışı, saçma ve absürd durumlar ve kuralsızlık hüküm sürmekte, kısaca delice bir ortam söz konusudur. Bildiğimiz anlamdaki dünyada ise daha önce vurguladığımız gibi sistemi eleştiren dışlanmakta ve deli muamelesi görmektedir.

Kitapta sürekli olarak evcil ya da vahşi hayvan, insan yakınlığı da vurgulanmaktadır. Hayvanlarla konuşma geleneği çeşitli masallarda, fabl geleneğinde Lafonten tarafından bir çok eserde kendine yer bulmuştur. Hayvanları kişileştirme edebiyatta sıkça kullanılmakta ve onlara insana benzer özellikler yüklenmektedir. Diğer yandan romanda hayvan hakları vurgusu da dikkat çekmektedir. Alice hayvanların boyutuna gelerek onları ve sorunlarını anlamakta ve özdeşleşme yaşamaktadır. Söz konusu hayvanlardan biri olan tırtıl; bilge, tecrübeli, mistik, nargile içen bir karakter ve yine yol gösterici ve destekleyici bir figür olarak sunulmaktadır. Romanda az sayıdaki insanlardan biri de "Deli-Çılgın Şapkacı"dır. Şapkacı da destekleyici bir karakterdir. Romanda filmde olduğu kadar sıkça ortaya çıkmamaktadır. Kitapta ağırlıklı olarak "Delilerin Çay Saati" adlı bölümde görülmektedir (Caroll, 2010:76).

Romanda bir yandan düşes, kraliçe gibi öğelerle otoriter, anaerkil yapıya diğer yandan da kurallara ve geleneklere vurgu yapılmaktadır. Kitapta ve filmde öne çıkan ve güçlü karakterlerin genellikle kadın olmasıyla genel bir feminist yaklaşım da akla gelmektedir. Bunun yanı sıra eserde iyiler ve kötüler, zalimler ve adalet sahibi olanlar iki kutup olarak ayrılmıştır. Beyaz'lar saflığı, masumiyeti temsil ederken, Kırmızı'lar, acıyı, kanı, şiddeti ve öfkeyi temsil etmektedir. Bu bağlamda Kızıl Kraliçe romanda zalimliğin ve adaletsizliğin sembolü olarak resmedilmektedir. Harikalar Diyarında (ya da Yeraltı Dünyasında) hukuğun ve adaletin olmadığı, bir çeşit diktatörlüğün hüküm sürdüğüne vurgu yapılmakta, sorgusuz ve sualsiz kafalar, kelleler uçurulmaktadır. Böylece geçmişteki ve günümüzdeki; totaliter, otoriter ve faşist yönetimlere de gönderme yapılmaktadır. Finaldeki mahkeme salonu bölümünde, kralın hakim koltuğunda oturmasıyla eleştiri had safhaya çıkmakta, söz konusu dünyada yürütme ve yargının bir arada olduğu vurgulanmaktadır.

Alice Harikalar Diyarında (Film)

Kariyerinde genellikle fantastik ve sıradışı filmlere imza atan yönetmen Tim Burton, Lewis Carroll'un yukarıda adı geçen eserlerine farklı bir yorum getirmektedir. Burton, "Alice Harikalar Diyarında" ve "Aynadan İçeri" adlı eserleri temel alarak serbest denebilecek bir uyarlama filmi ortaya çıkarmıştır. Alice efsanesinin birçok versiyonunun (Müzikal, animasyon, video oyunu, sinema ve televizyon uyarlamaları) yapıldığını ve bu bağlamda eski çalışmalardan hoşnut olmadığını belirten Tim Burton eseri tekrar ele almaya karar vermiştir. Burton'a göre Carroll'un söz konusu eserlerinde, bir grup acayip insanla birlikte ortalıkta dolaşan cahil küçük bir kızın hikâyesi anlatılmaktadır. Filmin senaryo yazarı Linda Woolverton ise film üzerinde çalışmaya başladığında Viktorya döneminde genç bir kızın nasıl davranması gerektiği üzerine kurallar ve törelerle ilgili birçok araştırma yaptığını ve okuduklarının tam tersini yazdığını ifade etmektedir. Ona göre filmi Viktorya döneminde genç bir kızın hikâyesi olarak görmek yerine içinde kadın bir kahramanın olduğu aksiyon macera filmi olarak görmek gerekmektedir (Rohter, 2010:11). Tim Burton söz konusu filme kadar yönettiği 10'dan fazla filmde, genellikle büyüklerin dünyasıyla çocuksu hayalleri arasında kalan uyumsuz insanların fantastik hikâyelerini anlatmıştır. Bu filmlerin çoğunda, kırılğan ve tuhaf karakterleri canlandıran Johnny Depp, Burton'un hikâyelerinin en iyi yorumcusudur (Bergan, 2008: 266).

2010 yılı yapımı "Alice Harikalar Diyarında" filmi daha önce vurgulandığı üzere Lewis Carroll'un "Alice Harikalar Diyarında" ve "Aynadan İçeri" adlı romanlarına fazla sadık olmayan bir uyarlamadır. Ana karakter Alice'in romanda belirtildiği gibi 7 yaşında olmayıp, 20 yaşında olması filmin romana göre en büyük farklarından. Filmde ayrıca son on yılın popüler, fantastik ve destansı filmlerinden "Harry Potter", "Yüzüklerin Efendisi" filmlerinin etkisi de açıkça görülmektedir. Bu bağlamda ele alınacak filmde kitaptan farklı olarak Propp'un "Masalın Biçimbilimi" eserindeki kahramanın işlevleri ve bu anlayıştan etkilenen Joseph Campbell'in "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" adlı çalışmasında vurgulanan anlatı yapısı ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte; Şapkacı, Kızıl Kraliçe, Beyaz Kraliçe, Beyaz Tavşan, Chesire Kedisi ve Tırtıl filmin ve romanın öne çıkan ve ortak karakterleridir.

Film, Alice'in babasının toplantısıyla açılmaktadır. Babanın hayâlgücü, "imkânsız başarmak için imkânı olduğuna inanmak gerekir" görüşü vurgulanmaktadır. Toplantı Alice'in kâbuslarından uyanması ve babasının yanına gelmesiyle sona ermektedir. Alice, rüyasında garip yaratıklar

görmekte ve aklını kaçırdığını sanmaktadır. Baba kızını teselli eder ve “iyi insanlar delidir” der. Geçmişe yapılan geri dönüş ya da hatırlatmadan 13 yıl sonra Alice 20 yaşında genç bir kızdır. Giyim kuşam konusundaki kurallara karşı gelmekte ve isyankar tavırlar göstermektedir. Geçmişte gördüğü rüyalar devam etmektedir. Bunun yanı sıra sevmediği bir gençle mantık evliliğine zorlanmaktadır. Alice karakteri filmin başından itibaren kişilikli, güçlü ve feminist tavır sergilemektedir.

Romanda ve filmde dönemin İngilteresi’ne ve Viktorya Dönemi’ne ait sınıfsal, toplumsal baskı ön plana çıkartılmaktadır. Bu bağlamda Alice törenlerden ve ona dayatılan sorumluluklardan kaçmakta, oyuna ve macera arayışına yönelmekte ve erginleşme sürecini ertelemektedir. Romanla ortak öğelerden, delikten düşme, kapılardan geçme, büyüme ve küçülme ilk sahnelerde verilmektedir. Filmin geçtiği mekan romanda ve filmin adında yer aldığı gibi Harikalar Diyarında diğer adıyla “Yeraltı Dünyası”nda (Underland) geçmektedir. Burası; kasvetli, terk edilmiş, ürkütücü ve garip yaratıklar olan bir yerdir. Romanda yer alan karakterlerden “tırtıl” bilge ve otoriter bir karakterdir. Alice’e ve diğerlerine yol göstermektedir. Filmin hemen başında Alice hakkındaki kehanet açıklanır; buna göre Alice, kutsal “Vorpall Kılıcı”yla büyük bir yaratık olan Jabberwocky’i öldürecek ve bu dünyanın hakimi Kızıl Kraliçe ve onun zalimliğini sona erdirecektir. Bu onun kaderi ve alinyasıdır. Bu bağlamda Yeraltı Dünyası’ndakilerin uzun zamandan beri bekledikleri “şahane gün” yaşanacaktır. Romanda sıkça yer alan Chesire adlı sırtan kedi de destekleyici karakter olarak filmde yer almaktadır.

Romanda yer alan “çay partisi” filmde daha farklı olarak ele alınmaktadır. Çılgın Şapkacı ve Mart Tavşanı’nın yer aldığı sahnede Alice peşindekilerden kaçıp onlara sığınır. Filmde bu sahne kilit sahnelerden biridir. Ana karakter Alice ile filmin en popüler ve tanınmış oyuncusu Johnny Depp ilk kez bu sahnede karşı karşıya gelmektedir. Tim Burton’un en çok tercih ettiği oyuncularından biri olan Johnny Depp filmin pazarlanmasında ve başarı kazanması bağlamında en çok öne çıkan karakterlerden biri olarak Çılgın Şapkacı’yı canlandırmaktadır. Şapkacı, aklın ve mantığı karşıtlığı olan deliliği, çılgınlığı temsil etmektedir. Geleneklerle, kurallarla alay edilme ve eleştiri Tim Burton filmlerinde onun alter egosu (öz benliği) olan Johnny Depp aracılığıyla sıkça vurgulanan öğelerdendir. Yönetmen böylece klasik bir eserdeki öğeleri kendi sinema anlayışı ve dünya görüşü bağlamında değerlendirmektedir.

Romanda fazlaca öne çıkmayan ancak filmde açıkça vurgulanan önemli bir öğe de Rus masalbilimci Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi” adlı

eserindeki “kahramanın” ya da “kişilerin işlevleri”nin neredeyse aynı şekilde işlenmesidir. Bu bağlamda “aileden biri evden uzaklaşır” (Propp, 2008: 29). Alice’in törenden kaçıp delikten düşmesi ilk işlevdir. Üçüncü işlevde “yasak çiğnenir ve saldırgan ortaya çıkar” (Propp, 2008: 30). Filmde Alice olmaması gereken bir yerdedir. Kraliçenin yardımcısı Stayne genç kızın peşine düşer böylece saldırgan bilgi edinmeye çalışır, yani dördüncü işlev söz konusudur (Propp, 2008: 31). Filmde Propp’un tüm işlevleri ele alınmamaktadır. Bu bağlamda sekizinci işlev “saldırganın aileden birine zarar vermesidir” (Propp, 2008: 33). Filmde kaçırılan Çılgın Şapkacı bu bağlamda Alice’e yakın birisidir, aileden biri olarak da ele alınabilir. Dokuzuncu işlevde, “kötülüğün ya da eksikliğin haberi yayılır, bir dilek ya da bir buyrukla kahramana başvurulur kahraman gönderilir ya da gider”. Onuncu işlevde ise “kahraman eyleme geçmeyi kabul eder” (2008:38-40). Alice, Şapkacı’yı kurtarmak için harekete geçer. Filmde sıkça öne çıkan öğelerden biri de Alice’in kaderine uygun olarak kutsal “Vorpall Kılıcı”yla Kızıl Kraliçe’nin en büyük kozlarından olan canavar yaratık Jabberwocky’i öldürmesidir. Bu bağlamda “Vorpall Kılıcı” Propp’a göre “büyülü nesne”dir. On ikinci işlevde “kahraman büyü bir nesneyi edinmesini sağlayan bir sınama, bir saldırıyla karşılaşmaktadır. Filmde bu bağlamda Alice, “Vorpall Kılıcı”nı koruyan “Bandersnatch” adlı yaratıkla karşılaşır. Alice kendisini daha önce yaralayan yaratıkla, bir anlamda korkusuyla yüzleşir ve onunla çatışmadan kılıcı ele geçirir. Böylece on dördüncü işlevdeki “büyülü nesnenin kahramana verilmesi” gerçekleşir (Propp, 2008, 41-44). Propp’un on altıncı işlevinde “kahraman ve saldırgan, bir çatışmada karşı karşıya gelir” (Propp, 2008:52). Bu bağlamda filmde Alice karakteri büyü “Vorpall Kılıcı”nı eline alır ve dev yaratık Jabberwocky’le karşı karşıya gelir. Alice söz konusu canavarın başını keserek on sekizinci işlevi yerine getirir, yani “saldırgan yenik düşer (Propp, 2008:53). Final sahnesinde Alice, açılış sahnesindeki tören alanına geri döner. Böylece bu ve benzeri türdeki filmlerin ortak özelliklerinden biri gerçekleşir, “kahraman geri döner” (Propp, 2008: 56).

Film, Propp’un işlevleri dışında incelendiğinde de bilim adamının çıkarımlarına benzer ya da onlardan farklı tespitler de ortaya çıkmaktadır. Filmde sıkça Kızıl Kraliçe’nin zalimliğine, geçmişte yaptıklarına ve otoritesine vurgu yapılmaktadır. Kızıl Kraliçe masum insanları, Şapkacı’nın arkadaşlarını ve çevresindeki insanları katletmiştir. Bu nedenle son derece üzgün olan Şapkacı, Kızıl Kraliçe’den nefret etmekte ve ondan intikam almayı istemektedir. Bu bağlamda Alice, Kraliçe’nin devrilmesi için canavarı öldürmelidir. Genç kız beklenen kurtarıcı olarak nitelendirilmektedir. Alice

böylece sorumluluk alarak kişileştiğini ve erginleştiğini ispat etmek zorundadır. Analitik Psikoloji'nin kurucusu İsviçre'li bilim adamı Jung kişileşme sürecinin önemli öğelerinden biri olan ölüm korkusuna ve hayatın kendisiyle yüzleşme konusuna değinirken gençlerle yetişkinleri kıyaslamaktadır. Gençler önlerindeki yaşamdan korkarken, yetişkinler de ölümden korkmaktadır. Jung kendi deneyimlerinden yola çıkarak, gençken yaşamdan korkanların, yaşlandıklarında da ölümden korktuklarını vurgulamaktadır. Ölüm, doğal bir sürecin sonu olarak kabul edilerek içselleştirilirken, gençken hedeflenen ve gerçekleştirilmek istenen olguların da bir bakıma ulaştığı son noktadır (Jung, 1990:118).

Romandaki ve filmdeki diğer ana karakterlerden biri olan Beyaz Kraliçe, Kızıl Kraliçe'nin kardeşidir. Onun tersine kibar ve iyilikseverdir ve Alice'e görevini hatırlatma görevini yerine getirmektedir. Alice, "Vorpal Kılıcı" nı almak için çeşitli aşamalardan geçerek korkularıyla yüzleşmektedir. Genç kız babasının sözünü hatırlar ve onu örnek alır. "Ben babamın kızımı" der ve onun öğütleriyle kendini motive eder.

Finalde ise taraflar net olarak belirlenmiştir. İyiler ve kötüler, zalimler ve merhametliler karşı saflarda yerlerini almışlardır. Bu bağlamda finaldeki meydan savaşı, Kırmızı'larla (Kötüler) Beyazlar'ın (İyiler) savaşını bir yandan da kardeşlerin rekabeti yani iktidar savaşını simgelemektedir. Finaldeki savaşta en zor görev Alice'e düşmüştür. Alice babasını hatırlar ve onun öğüdünü dinleyerek altı imkansız şeyi düşünür. Genç kız kahramanca dövüşür ve canavarın kafasını uçurur. Böylece Kızıl Kraliçe yenilir, otoritesi ve iktidarı sona erer. Alice gerçek dünyaya döner. Erginleşmiş ve kişileşmiş bir birey olarak kararlarını söyler. Babasının ticaret ile ilgili hayallerini gerçekleştirmek için yola çıkar. Bu bağlamda Alice orijinal metindeki küçük kızın dışına çıkarak, girişimci cesur iş kadını portesi çizmekte ve feminist çıkarımlara ve araştırmalara olanak sağlamaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada 19.yy'ın sonlarına doğru İngiliz yazar-matematikçi Lewis Carroll tarafından yazılan "Alice Harikalar Diyarında" ve "Aynadan İçeri" adlı romanlar ve bu romanlardan esinlenenerek gerçekleştirilen 2010 yılı yapımı "Alice Harikalar Diyarında" adlı film ele alınmıştır.

Söz konusu romanlar yazıldığı günden beri dünyada bir çok dile çevrilmiş ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu romanlar çeşitli ülkelerde sinemaya, televizyona uyarlanmış, çizgi filmleri üretilmiş, video-bilgisayar oyunları yapılmıştır. Bu bağlamda fantastik öğelere sahip bir çocuk romanı, çocuk romanı olmaktan çıkmış yetişkinler dünyasının, popüler kültürün ve

kültür endüstrisinin bir parçası haline gelmiştir. Yukarıda sözü edilen romanlardaki ana karakter 7 yaşlarında Viktorya Dönemi İngilteresi'nde yaşayan, meraklı ve hayal gücü kuvvetli bir kızdır. Bir gezi sırasında Alice beyaz bir tavşanın peşinden koşarken bir delikten aşağı düşer ve kendini Harikalar Diyarında (Yeraltı Ülkesinde) bulur. Burada çeşitli insanlarla ve yaratıklarla karşılaşır, sınavlardan geçer. Söz konusu sınavları bir yandan akli ve mantığıyla çözmeye çalışırken diğer yandan da saçma ve absürd durumlarla da karşılaşır. Aynı zamanda bir matematikçi olan Caroll romanda okul eğitimini, mevcut sistemi, toplumsal, kültürel, sınıfsal yapıyı irdelemekte ve eleştirmektedir. Ana kahraman Alice bir macera oyununda olduğu gibi, engelleri aşmak için, mücadele etmek, savaşmak yani kişileşmek ve erginleşmek zorundadır. Caroll her iki eserde de dönemin anlayışı ve yetişkinlerin acımasız dünyasıyla büyük karşıtlık ve çelişki oluşturan masum küçük kız figürü olarak Alice'i kullanmaktadır. Buna benzer yaklaşımlar ve anlatımlar Caroll'dan önce de var olsa, ondan sonra da devam etse de, onun hayalgücü, anlatımı, kullandığı fantastik öğelerin özgünlüğü ve ilginçliği günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Caroll'un daha önce bahsedilen iki romanı ABD'li ünlü yönetmen Tim Burton tarafından 2010 yılında sinemaya uyarlandı. Tim Burton bu filme kadar gerçekleştirdiği filmlerde, genellikle büyüklerin dünyasıyla çocuksu hayalleri arasında kalan uyumsuz insanların fantastik hikâyelerini anlatmaktaydı. Yönetmen bu çalışmasında asıl metinlerde yer alan ve kendi sinema dili ve anlayışına uygun olmayan öğeleri perdeye aktarmamıştır. Zaten her iki romanın hacmi ve içeriği birebir özgün bir uyarlamayı hem ticari hem de teknik açıdan neredeyse imkânsız kılmaktadır. Burton'un filmleri her ne kadar sanatsal açıdan başarılı bulunsa da çoğunlukla genel izleyici tarafından karmaşık, kasvetli, grotesk ve karamsar olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda Tim Burton, "Alice Harikalar Diyarında" adlı filmde Alice karakterini 20 yaşında bir genç kız olarak belirleyerek filmi çocuk filmi kategorisinden çıkarmış daha geniş kitleleri hedef almıştır. Bunu yaparken günümüz bilgisayar teknolojilerini, üç boyutlu çekim tekniklerini kullanmıştır. Böylece filmin esas metinle ve kaynakla bağları zayıflamıştır. Burton önceki çalışmalara oranla daha serbest bir uyarlama tekniğini tercih ederek eserin söz konusu filmle popüler kültürün kendi dinamikleri içinde yeniden üretimini sağlamıştır. Alim Şerif Onaran uyarlama konusuna değinirken, yazınsal yapıtların sinemaya uyarlanmasında sık sık rastlanan başarısızlıkları, söz konusu yapıtlarda ortaya konan malzeme yoğunluğunun filmin dar çerçevesine yerleştirilmesine bağlamaktadır. Malzemelerden hangilerinin filme girip, girmeyeceği, yazınsal yapıtın özüne zarar

verilmeden nasıl bir seçim yapılacağı gibi sorunlar uyarılmanın başlıca sorunlarıdır (Onaran, 1986:19).

Popüler kültür sadece belli malları, kullanışları, etkinlikleri popüler yapmaz, bu olgularla beraber gelen, onlarla iç içe geçen belirli dünya görüşlerini ve düşünme biçimlerini popülerleştirmek çaba gösterir. Kadınlara seslenen romantik macera romanları, popüler dergiler, ABD ve Avrupa'dan gelen veya onların kopyaları olan çocuk dergileri ve çizgi filmler ticari kültürün çıkarına uygun ve kapitalist toplum biçimi ve ilişkilerinin evrenselliğini devam getiren ideolojiye yardım edici yönde şekillendirilmektedir (Alemdar ve Erdoğan, 1994:10-11).

Popüler kültür kullanım ve tüketim kültürüdür. Kullanım ve tüketim popülerlerin üretiminin ilk safhasından son-kullanım safhasına kadar vardır. Bu süreçte popüler sporcular, popüler sanatçılar, popülerleşen fikirler ve ideolojiler gibi diğer popülerler kullanılmaktadır (Erdoğan, 1999:22). Alice Harikalar Diyarında adlı film de yapım ve gösterim aşamasından, DVD versiyonunun satışa çıkmasına ve TV gösterimine kadar; yönetmeni, oyuncularını ve teknik üstünlükleriyle kitle iletişim araçlarında popüler kültür bağlamında ele alınıp, değerlendirilmiştir. Ahmet Oktay, "Türkiye'de Popüler Kültür" adlı çalışmada popüler kültürün ayırtedici özelliklerine değinmektedir. Bu özelliklerden bazıları; bilinen bir kaynağının olması, kültürel değerleri ve gelenekleri, yeni formüller biçiminde yansıtması ve ürünün tüketiciye yönelik olmasıdır (Oktay, 1993: 18). Çalışma kapsamında ele alınan film, popüler kültürün yukarıda belirtilen özelliklerine uygun niteliktedir.

Alice Harikalar Diyarında Türkiye'deki gösterimi sırasında eleştirmenler tarafından çeşitli biçimlerde değerlendirilmiştir. Sinema eleştirmeni Atilla Dorsay ise filmi genel olarak beğendiğini ifade ederken, dur durak bilmeyen bir yaratma süreci, özel efektler ve teknoloji harikası olarak nitelendirmektedir. Dorsay, masalın çocukluğumuzda masumiyetini biraz yitirdiğini ve giderek her şeyin masumiyetinin kaybolduğuna vurgu yapmaktadır (Dorsay, 2010:12). Lewis Carroll'un kitabında bir film uyarlaması için çok fazla karakter söz konusudur. Tim Burton yaratıklarla dolu bir film olmasını istemediği için eleme yöntemini seçtiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda yönetmen, en kolay anımsanan karakterlere yer vererek, karakterlere kişilik özellikleri yüklemiştir. Bunun yanı sıra kendine önemli rol oynamayan karakterleri eleyen Burton, her beş sayfada acayip bir yaratığa rastlayan ve etrafıyla hiçbir duygusal bağ kurmadan bir sonraki acayıplığa geçen bu kızın maceralarını dramatik bulmadığını da ayrıca belirtmektedir (Sanatel, 2010:7).

Neil Postman "Ticari Show Çağı"ndan bahsederken TV olgusuna değinmektedir. Yetişkinliğin zayıflatılma nedeni olarak TV'nin soyutlamayı dışlayarak her şeyi somutlaştırdığını iddia etmektedir. Postman bu bağlamda Lewis Carroll'un Alice Harikalar Diyarında'nın başında yazar tarafından vurgulanan bir durumu yeniden anımsamak gerektiğine dikkat çekmektedir. Alice kitabın bir bölümünde kızkardeşinin okuduğu kitaba göz atar ve anlatılan öykülere ilişkin hiç resim ya da konuşma içermediğini fark eder. Küçük kız resimsiz ya da konuşmasız bir kitap ne işe yarar diye düşünür. Lewis Carroll resimsel ve anlatı biçiminin açıklayıcılığa göre daha az karmaşık ve olgunluk düzeyinde olduğunu ifade etmektedir. Resimler ve öyküler, çocukların dünyayı anladıkları doğal biçimlerdir. Açıklama ise büyükler içindir (Postman, 1995:149-150). Bu bağlamda Neil Postman'ın görüşlerinden yola çıkarak, Tim Burton'un bu edebiyat uyarlamasının metni bilen ya da bilmeyen seyircilerin zihnindeki ve bilinçaltındaki soyutlamaları dışladığını ve devre dışı bıraktığını ve Carroll'un anlatmak ve iletmek istediklerini, kendi yaklaşımı ve sinema diliyle somutlaştırdığı iddia edilebilir. Bunun sonucu olarak romanları bilmeyenler, okumayanlar söz konusu metinle olan ilk deneyimlerini sinema üzerinden yaşadıklarında asıl Alice'ten giderek uzaklaşacaklardır.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. (2007). Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi. Çev., Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen. İstanbul:İletişim.
- Alemdar, Korkmaz. İrfan Erdoğan (1994). Popüler Kültür ve İletişim. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Alice Harikalar Diyarında. (Alice in Wonderland). (2010). Yapım: ABD. Yönetmen: Tim Burton. Oyuncular: Johnny Depp, Helena Bonham Carter, Mia Wasikowska.
- Bergan, Ronald (2008). Film Kitabı. Çev., Zeynep Berik. İstanbul. İnkılap.
- Carroll, Lewis (2010). Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri. Çev., Kıymet Erzincan Kına. İstanbul: İthaki.
- Çocuk ve Gençlik Edebiyatı (1994). Hakkı Devrim (Yayın Müd). Theme Larousse.Cilt 5.
- Dorsay, Atilla (2010). "Ünlü Masala Tim Burton Yorumu". Sabah Cumartesi. 06. 03. 2010.
- Erdoğan, İrfan (1999). "Popüler Kültür: Kültür Alanında Egemenlik ve Mücadale". Popüler Kültür ve İktidar. Nazife Güngör (der.) içinde. Ankara. Vadi.
- Erus, Zeynep Çetin (2005). Amerikan ve Türk Sinemasında Uyarlamalar. İstanbul: Es.
- Jung, C.G (1990). Wirklichkeit der Seele. Münih: Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH& Co. KG.

- Kına, Kıymet Erzincan (2010). "Sunum: Lewis Caroll ve Yapıtları Üzerine". Alice Harikalar Diyarında ve Aynadan İçeri. Lewis Caroll. İçinde. İstanbul: İthaki. Monaco. James (2001). Bir Film Nasıl Okunur. Çev., Ertan Yılmaz. İstanbul: Oğlak.
- Oktay, Ahmet Oktay (1993). Türkiye'de Popüler Kültür. İstanbul: Yapı Kredi.
- Anaran, Alim Şerif (1986). Sinemaya Giriş. İstanbul: Filiz.
- Postman, Neil (1995). Çocukluğun Yokoluşu. Çev., Kemal İnal. İstanbul: İmge.
- Propp, Vladimir (2008). Masalın Biçimbilimi. Çev., Mehmet Rifat, Sema Rifat. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Rohter, Larry (2010). "Alice'in Hafif Karanlık Harikalar Diyarı. The New York Times. 07.03. 2010.
- Sanatel, Kerem (2010). "Alice'in Ayakları Yere Basacak". Milliyet Sanat Dergisi, Mart 2010:7.
- Scognamillo, Giovanni ve Demirhan, Metin (1999). Fantastik Türk Sineması. İstanbul: Kabalıcı.